

Journal of Comparative Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 12, No. 22, Summer 2020

**Comparative analytical comparative study of the "Kan Makan"
story by Mikhail Naeema and "yeki bud yeki nabud"
Jamalzadeh***

**Mohammad reza Pashaei¹
Hedayatollah Taghizadeh²**

1. Introduction

The contexts and factors that create contemporary fiction in Arabic and Persian literature are close to each other; In particular, in both languages, the story is derived from Western storytelling patterns, meaning that the similarities have led many scholars to believe that the style of writing of one of the two is influenced by the other, although it does not have an effect. Can be denied. (Mirsadeghi, 1376: 180) Short story appeared in the eighties of the nineteenth century in the West and entered these lands simultaneously with the political and social developments of the first half of the contemporary century in Iran and the Arab countries. (Rasouli, 1391: 65) and with the initiative of great intellectuals such as Naeema in Lebanon and Jamalzadeh in Iran, it became one of the most important types of literature in these countries. At this time, Naeema established a new way in the

---

*Date received: 27/04/2019

Date accepted: 20/07/2020

1. Associated Professor of Persian Language and Literature Department of Persian Language and Literature of Farhangian University, Tehran, Iran. E-mail: pashaei.reza@yahoo.com

2., Associated Professor of Arabic Language and Literature Department of Persian Language and Literature of Farhangian University, Tehran, Iran. E-mail: drtaghizadeh@yahoo.com (Corresponding author)

literature of that time by collecting her works entitled "Kan-Makan". He always based his stories on social problems and spoke about the sufferings of the people of his country. He was born in 1889 in Baskenta, Lebanon, to a Christian and Arab family. (Al-Khoury, 1991: 23)

He spent 20 years of his life in the United States and is one of the emigrants. Although Qajar Iran was one of the most tense periods in Iranian history; But it had a profound effect on Persian literature. From then on, Iranian writers set out to invent a new style to awaken and make people aware of the current situation, and to lead all classes towards reconciliation with literature by simplifying and avoiding complex and complex prose. Meanwhile, one of the most prominent cultural figures in Iran is Jamalzadeh, who has made great efforts to revive literature. He is one of the great writers and translators who in the literary history of Iran has always been mentioned as the father of short stories in Persian and the initiator of the realist style in literature. In this article, an attempt has been made to make a comparative study of the short stories of two great writers of Lebanese and Iranian literature, Naeema and Jamalzadeh. The style and characteristics of both authors' short stories have been researched with an emphasis on their short stories in order to determine the similarities and differences between their short story writing styles.

2.Methodology

In this article, an analytical-comparative method has been done between the two story series "Kanomakan" and "yekibud yeki nabud" by Jamalzadeh. The content study of this type of literature can be a new approach in the field of social studies. In this method, a comparative study of the short stories of two great

writers of Lebanese and Iranian literature, Naeema and Jamalzadeh, was carried out. The style and characteristics of both authors' short stories have been researched with an emphasis on their short stories in order to determine the similarities and differences between their short story writing styles.

3. Discussion

There is no doubt that the Arabs have been familiar with the story for a long time. The existence of the authorities and the stories of Alf Layla and Layla is a proof of that. Ancient Arab fiction did not have a specific style and style in the modern way, and they took its style, thought and subject from the West. In this period, we are witnessing the flourishing of short stories, especially in Lebanon. Most of the writers of short stories in Lebanon, such as Naeema, Gibran Khalil Gibran, Tawfiq, were emigrants, and had studied the literature of other countries. Short story as a form of fiction was formed in Iran by people like Jamalzadeh and continued its evolution along with literary currents; The first collection of short stories to be published in book form; Jamalzadeh's "yeki bud yeki nabud" collection was in 1300 AD. This collection had differences in characterization, narrative methods and language with its previous examples, and Jamalzadeh's ability is more reflected in the short story. He admits that he used the story as a means of preserving proverbs and sentences. (Mir Abedini, 1387:80)

The Kanomakan Collection is a book of prose that contains six short stories written by Naeema in Mahjar. The stories of this book are: "Sat Al-Koko, sonateha aljadida, Al-Aqr, Al-zakhira, Saadah Al-Bayk and Shurti" The heroes of his stories in "Kan Makan" series are more than the capitalist class -Writing is at a

high level. In the four stories of "Kan Makan", Naeema has used methods for narrating the stories that take them out of the state of monotony and mere definition, and this is one of the positive features of this book. These stories are: "*sonateha aljadida, Al-Aqr, Al-Zakhira and Saada Al-Bayk.*" (See: Al-Sayyid, 1974: 240-242)

Jamalzadeh is a contemporary Iranian writer and translator. He is considered the father of Persian short stories and the originator of the style of realism in literature. He published the first collection of Iranian short stories entitled "One was not a Buddhist" in 1300 in Berlin. His story has social and political themes. In addition to revolutionizing Persian prose, he consciously used the technique of European storytelling. He recommends the whole style of simplification to Iranian writers, and perhaps for this reason, the theme of the first story of "Farsi Shekar ast" is about simplification and simplification. Jamalzadeh's collection "yeki bud yeki nabud" is a collection consisting of an introduction, six short stories and a collection of slang Persian words, which was published in 1300. Its six stories are: "*Farsi shekar ast, Rajol siasi, Dusti khale kherse, Darde dele Mullah Ghorban Ali, Bile Dig Bile choghondar and Vilan Al-Dawlah*". This book is considered to be the beginning of Persian realist literature and Iranian short stories and the starting point of change in Iranian fiction. "*Jamalzadeh is the first Iranian writer to use the European storytelling industry with conscious intent.*" (Mir Abedini, 1387: 83)

In comparing the authors of the two story series "Kanomakan" and "yeki bud yeki nabud", it should be said that both authors can be considered as migrant writers; Naima has experienced both Arab and American environments and Jamalzadeh has experienced both Iranian and American environments. They

mapped the culture, literature and contemporary thought of their country. Jamalzadeh's role in contemporary Iranian culture, literature and thought is more of a historical role. Through his efforts, the modern experiences of Iranians gradually took shape. It should be emphasized that although Jamalzadeh pays more attention to "theme" and "subject" than "form" and "structure", but his innovations in the narrative forms before him are also remarkable. It is worth considering. (Moshtaghmehr, 1387:138)

The language used by Naeema and Jamalzadeh in their stories is on the border of "old" and "new". Ancient themes, elements and expressions can be seen in their works. Their language is full of slang terms, allusions and expressions. In all her stories, Naima has tried to express the problems, social, religious, and cultural issues of the people in simple language. The language of Jamalzadeh's stories is always eloquent, descriptive, fluent and conversational. In analyzing the titles of the two story series from the point of view of form, it should be said that the main title of Naeimeh series "Kanomakan" and the title of the series "One was and one was not" are Jamalzadeh in sentence form. The formal title "Kanomakan" clearly indicates the narrative type of the work, although it puts the reader in anticipation of an old story. The titles in the collection of Naima "sonateha aljadida, Al-Aqr, Saadat Al-Bayk and Shorty" and the titles "Dusti khale kherse, Darde dele Ghorban Ali, Bile Dig Bile choghondar and Vilan Al-Dawlah" are among the formal titles that determine the type of story in the collection.

In analyzing the two titles from the content point of view, it should be said that the titles of Naima and Jamalzadeh are not in conflict with each other; Rather, they affirm each other, both of which, as belonging to tradition, are reminiscent of earlier traditional anecdotes and ancient literature; Especially in

Jamalzadeh's collection, where the title "anecdote" at the beginning of all six stories in this collection is reminiscent of the traditional structure of stories and anecdotes of ancient fiction.

In the title of these two collections, "Kanomakan" and "One was not Buddhist", there is a lexical contrast (Kan and Makan) and (was and was not), and between the titles of the two collections, there is a lexical inconsistency; In this way, "where and when" and "yeki bud yeki nabud" cause a contradiction of words, and a contradiction in the composition or sentence leads to inconsistency between the cohesive group in the sentence and creates a linguistic joke. (Fotouhi, 1390: 383)

One of the tricks that Naimeh and Jamalzadeh use to attract the reader in their collection is ambiguity and suspension, which creates ambiguity in the reader's mind and forces him to read the story to the end. And in the text of the stories of both collections, there are signs of the tendency to die. It brings and this is one of the positive features of these two sets. In terms of commonalities and differences between the two works, it should be noted that both stories are very similar in form and appearance; In a way, both series have six short stories that are arranged in sequence without interrupting or separating the stories. Both writers wrote abroad and are somewhat cultured in Western culture, but their collection of stories mirrors the whole situation and culture of their country and has a completely Eastern spirit. The perspective of both Naimeh and Jamalzadeh is often "I am a narrator" in which the narrator is one of the characters in the story and from his own language (first person inside) or one of the sub-characters (first person outside) Narrates.

The collection "yeki bud yeki nabud" has a common feature, and that feature is introducing the hero as a "brigade" and not giving the reader a chance to know him through his actions.

(Kamshad, 1384:164) In both Naimeh and Jamalzadeh collections, the hidden and latent concept of dialectics is "was and was not" and the transition from "bud" to "nabud" is a dialectical change that is manifested in the form of contradiction, controversy, conflict and change. The language used by Naeema and Jamalzadeh in their stories is on the border between "old" and "new". Ancient themes, elements and expressions can be seen in their works. Their language is full of slang terms, allusions and expressions. In the difference between the stories of Naeema and Jamalzadeh, it should be said that the dominant element in the titles of Naeema's stories, in addition to slang and oral language and its story and elements, is society, people and social, religious and cultural problems. (Mahdavi Mehr, 1397: 15) While the dominant element in the titles of Jamalzadeh's story is the emphasis on slang and oral language and the story and its elements. (See: Jamalzadeh, 2005:28-13)

Naima used the element of religion in her collection and in the story (Al-Aqr) she did not refer to the Holy Spirit and the Holy Mary and religious beliefs, and the use of proverbs and reflections of beliefs is one of the features of her stories. , 1074: 352); Meanwhile, Jamalzadeh's collection is devoid of religious and ideological symbols. The protagonist in Naeema's "Kanomakan" series is more than the affluent class, which is influenced by Russian stories. Meanwhile, the protagonist of the Jamalzadeh series is a "brigade". (Kamshad, 1384: 164) In Naeema's stories, woman has a prominent and colorful role, while in Jamalzadeh's stories, women always play a small role in society, and the reason is the closed society of that time, which caused , To confine the people to the customs and traditions. In the "Kanomakan" collection, Naeema is a little humorous and has almost no place, but there are different types of humor in

Jamalzadeh's collection, and perhaps the reason for this is the characteristics of Jamalzadeh's collection that do not have the necessary maturity, and yet the first It is the way of storytelling. The characterization of Naeema is more complex than Jamalzadeh in "Kanomakan" series. Naeema's characterization is such that contradictions become apparent over time. Like what is said in the style of speech in the "Kanomakan" collection, Naeema is more realistic and realism has a higher frequency, and in Jamalzadeh's collection, the element of imagination is more frequent.

4. Conclusion

The following two sets of results are obtained from analytical-comparative comparison: These two stories are among the first examples of new short stories in Iran and Lebanon, and the authors are both the father of short stories and the giver of a revival of Arabic and Persian prose. In the stories of Naeema and Jamalzadeh, there is no such complex knot that throwing or gradually opening it gives the story ups and downs and guides the reader step by step with the story. The most characteristic features of Naeema's short stories are the abundance of social themes and the expression of pains such as poverty and misery, class distance, and betrayal in the family center. In all his stories, he has tried to reflect the problems of the people, social, religious, religious and cultural issues and to deal with the lives of different sections of society.

Attention to simplification, expression of pure truths of the time, use of slang terms and interpretations, presence of contradictions and double confrontations in Jamalzadeh's collection, make the story comprehensible to the public and bring it to the traditional structure of fairy tales. Ancient

resembles. Jamalzadeh's stories are more like memoirs (and in the story: "Dusti Khaleh Kherseh, Bile Dig and Beleg chondar" to the travelogue). Jamalzadeh has paid attention to the element of politics in the story and it can be seen in the story of "Al rajol siasi."

By choosing the concise titles "Kanomakan" and "yeki bud yeki nabud", Naeema and Jamalzadeh paid attention to the musical components and consciously used the European storytelling technique. The titles of Jamalzadeh collection, from the point of view of form, have more variety and dynamism than Naima collection, and it has different types of titles such as phrase, combination, and phrase. In terms of content, the dominant element in the titles of Jamalzadeh's stories is the emphasis on language, story and its elements, while the dominant element in Naima's story is, in addition, the content, society, people and religion. Jamalzadeh is more important than "structure" and "form" for "subject" and "theme", but his innovations in narrative forms are also noteworthy.

The protagonists of Naima's stories in the "Kan Makan" series are more than the affluent class, and most of the stories in this book are at a high level in terms of observing the principles of storytelling. Jamalzadeh admits that he was in one and he was not in one, that he has used the format of the story as a means to preserve the proverbs, rulings and culture of populism.

Keywords : Mikhail Naima, Kan Makan, Jamalzadeh, yeki bud yeki nabud, Adaptive literature.

References [In Persian]:

- Abdullahian, Hamid (1381). *Characterization in contemporary fiction*. Tehran: Anne Publications.
- Balai, Christophe and Michelle Cui Press. (1378). *Persian short story sources*. Translated by Ahmad Karimi Hakak. First Edition. Tehran: Moin Publications.
- Dastghib, Abdul Ali (1356). *Critique of the works of Mohammad Ali Jamalzadeh*. Tehran: Chapar.
- Dehbashi, Ali (1392). *There was one and there was not one. second edition*. Tehran: Sokhan Publishing.
- Farshidvard, Khosrow (1373). *About literature and literary criticism. 2*. Tehran: Amirkabir Publications.
- Fotuhi, Mahmoud (1390). *Stylistics of theories, approaches and methods*. Tehran: Sokhan
- Gabor, Gabriel. (1339). "Mikhail Naeema is one of the prominent Arab writers." *Quarterly Journal of Literary Studies*. Chair of Persian Language and Literature, University of Lebanon. No. 1. pp.257-280.
- Hajri, Hussein (1381). "The manifestation of modernism in Persian medicine". *Quarterly Journal of Tabriz Faculty of Literature and Humanities*. Volume 45. No. 185. pp. 167 -143.
- Hayati Ashtiani, Karim and Talebi, Sonia. (1391). "Comparative study of Balzac and Jamalzadeh's views on the effect of Eugene Grande and Dar al-Majanin". *Quarterly Journal of Comparative Literature*. The sixth year. No. 24. Pages 89-63.
- Homayoun Katozian, Mohammad Ali.(1382). *Aesthetics and Aesthetics*. Tehran: Shahab.
- Jamalzadeh, Mohammad Ali. (1384). *There was one and there was not one*. Tehran: Sokhan.

- Kamshad, Hassan. (1384). *Founders of new Persian prose*. Tehran: Publishing.
- Marefat, Shohreh and Abbasi, Habibullah. (1393). "A Comparative Analytical Comparison of the Title of a Non-Buddhist Jamalzadeh and Mahmoud Teymour." *Language of expression*. Year 5. No. 15. pp.101-120.
- Mahdavi Mehr, Zahra. (1397). *Translation of Kan and Makan*. Tehran: Dar Al-Hadayeh Publications.
- Mir Abedini, Hassan (1387). *One hundred years of storytelling. second edition*. Tehran: Cheshmeh Publishing.
- Mirsadeghi, Jamal (1376). *Fiction*. Tehran: Sokhan.
- Mushtaq Mehr, Rahman and Karimi Qara Baba, Saeed. (1387). "Narrative of short stories by Mohammad Ali Jamalzadeh". *Journal of Persian Language and Literature*. Year 51. Serial No. 207. pp. 135-161.
- Parsi Nejad, Kamran. (1381). *Critique, analysis and excerpts from the stories of Seyed Mohammad Ali Jamalzadeh*. First Edition. Tehran: Rozgar Publishing.
- Rasooli, Hojjat and Bakhtiari, Parisa. (1391). "Comparative study of short stories by Manflouti and Jamalzadeh". *Journal of Critique of Arabic Literature*. No. 6. pp. 65-87.
- Roosbeh, Mohammad Reza (1387). *Contemporary Iranian Literature. Third edition*. Tehran: Roozgar Publishing.
- Ruhbakhshian, Abdul Hamid (1378). "The Origin of the Persian Novel". *Academy Quarterly*. Issue 13. Pp. 39-148.
- Shamsi, Tahereh. (1391). "Jamalzadeh Vagido Mopasan, A Comparative Study of the Two Stories of Vilan and Vilan Al-Dawlah", *Scientific-Research Quarterly of Literary Criticism*. Year 5,. No. 19. pp. 176-157.
- Taheri, Hamid and Ghafourian, Maryam. (1394). "A Comparative Study of the Elements of the Story of the Hijab

Manflouti and Jamalzadeh's Political Man". Mobin Language Quarterly. Year6. No. 20. pp.151-138.

- Taslimi, Ali (1393). *Propositions in Contemporary Iranian Literature (Story)*. Tehran: Akhtaran Publishing.
- Younesi, Ibrahim. (1353). *The art of storytelling*. Tehran: Amirkabir Publications.

References [In Arabic]:

- Al-Fakhoury, Hanna. (1380). *History of Arabic literature*. Va Dom. Tehran: Toos publication.
- El Khoury Touq, Joseph. (1991). *Encyclopedia of Mikhael Naima* .first. Beirut: Darnobles.
- Mr. Shafei. (1974). *Mikhael Naima, his approach to criticism and literature*. Cairo: The Arab House of thought.
- Naima, Mikhael. (1983). *In the new sieve. Va Sum*. Beirut: Nofell Foundation.
- Naima, Mikhael. (1985). *Aldorub*. Beirut: Nofell Foundation.
- Naima, Mikhael. (1988). *Kan makan*. Beirut: Nofell Foundation.
- Naima, Mikhael. (1989). *Conversations with the press*. Va Dom. Beirut: Nofell Foundation

نشریه ادبیات تطبیقی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوازدهم، شماره بیست و دوم، بهار و تابستان ۱۳۹۹

مقایسه تحلیلی - تطبیقی مجموعه داستانی «کان ماکان» میخائیل نعیمه و «یکی بود یکی نبود» جمال زاده*

دکتر محمدرضا پاشایی^۱

دکتر هدایت الله تقی زاده (نویسنده مسئول)

چکیده

مجموعه «کان ماکان» نعیمه در ادبیات داستانی عربی و مجموعه «یکی بود یکی نبود» جمال زاده در ادبیات فارسی، نقطه عزیمت داستان کوتاه عربی و فارسی است که با تغییر در نوع داستان و پیدایش گونه‌های جدید، زبان، شکل و ساختار محتوایی داستان، تازه می‌شود. نعیمه و جمال زاده، پیشرو داستان‌نویسی لبنان و ایران، با پیوند دو تکنیک شرقی و غربی در دو مجموعه خود، سبک «داستان کوتاه» را بنا نهادند. در این نوشتار با مقایسه تحلیلی و تطبیقی دو مجموعه نعیمه و جمال زاده به خوانش شکلی، ساختاری، محتوایی، تحلیل عناوین دو مجموعه از منظر شکل و محتوا، تطابق و عدم تطابق عنوان و متن پرداخته شده و سبک نگارش نعیمه و جمال زاده و وجوه اشتراک و افتراق آن‌ها در دو مجموعه، مورد بررسی قرار گرفته است. شیوه پژوهش به صورت کتابخانه‌ای با روش تحلیلی و مقایسه‌ای در ادبیات تطبیقی، به مقایسه دو مجموعه این دو ادیب پرداخته شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که نویسندگان، با وجود تفاوت در زبان، شباهت‌هایی در مضمون و اسلوب، نشانه‌شناسی عناوین داشته و با زبانی عامیانه به بیان مشکلات جامعه خود پرداخته‌اند و بررسی مقایسه‌ای درون‌مایه دو مجموعه، منبع معتبری برای شناخت آداب و سنن جامعه و محیط اجتماعی عصر نویسندگان است.

واژه‌های کلیدی: میخائیل نعیمه، کان ماکان، جمال زاده، یکی بود یکی نبود، داستان کوتاه، ادبیات تطبیقی.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۵/۰۲

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۹/۰۴/۳۰

DOI: 10.22103/jcl.2020.14447.2908

۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. Pashaei.reza@yahoo.com

۲. استادیار گروه ادبیات و زبانهای خارجی دانشگاه فرهنگیان تهران - پردیس شهید مفتاح شهری - ایران.
drtaghizadeh@yahoo.com

۱. مقدمه

زمینه‌ها و عوامل ایجاد داستان‌نویسی معاصر ادبیات عربی و فارسی به یکدیگر نزدیک است؛ به‌ویژه اینکه در هر دو زبان، داستان برگرفته از الگوهای داستان‌نویسی غرب است، یعنی شباهت‌ها سبب شده است که بسیاری از محققان، شیوه داستان‌نویسی یکی از این دو را متأثر از دیگری بدانند، هرچند تأثیر را نمی‌توان انکار کرد. (میرصادقی، ۱۳۷۶: ۱۸۰)

داستان کوتاه در دهه هشتاد قرن نوزدهم در غرب ظهور کرد و همزمان با تحولات سیاسی و اجتماعی نیمه اول قرن معاصر ایران و کشورهای عربی، وارد این سرزمین‌ها شد. (رسولی، ۱۳۹۱: ۶۵) و با ابتکار روشنفکران بزرگی چون نعیمه در لبنان و جمال‌زاده در ایران، به یکی از مهم‌ترین انواع ادبی در این کشورها تبدیل شد. در این زمان نعیمه با گردآوری آثار خود با عنوان «کان‌ماکان» راه تازه‌ای را در ادبیات آن دوران بنیان نهاد. او همواره سنگ بنای داستان‌هایش را بر مشکلات اجتماعی استوار می‌کرد و از رنج‌های مردم کشورش سخن می‌گفت. او در سال ۱۸۸۹م در «بسکتتا»ی لبنان از خانواده‌ای مسیحی و عربی متولد شد (الخوری، ۱۹۹۱: ۲۳) و ۲۰ سال از عمرش را در آمریکا گذراند و جزء مهاجرین است.

ایران دوران قاجار اگرچه یکی از پرتنش‌ترین دوره‌های تاریخ ایران بود، اما تأثیری ژرف در ادب فارسی از خود به‌جای گذاشت. از این پس، نویسندگان ایرانی بر آن شدند تا برای بیداری و آگاهی مردم از شرایط موجود، سبک نوینی را ابداع کنند و با ساده‌نویسی و پرهیز از نثرهای مسجع و پیچیده، تمام اقشار را به سوی آشتی با ادبیات رهنمون سازند. در این میان، یکی از برجسته‌ترین شخصیت‌های فرهنگی در ایران، جمال‌زاده است که در راستای احیای ادبیات، کوشش فراوانی کرده‌است. او از نویسندگان و مترجمان بزرگ است که در تاریخ ادبی ایران، همواره به عنوان پدر داستان کوتاه به زبان فارسی و آغازگر سبک واقع‌گرایی در ادبیات یادشده است.

ادبیات تطبیقی از قرن ۱۵ و ۱۶ در فرانسه پایه‌گذاری شد و در آغاز قرن بیستم به تکامل رسید و آن انعکاس ادبیات و فرهنگ ملتی در ملت یا ملت‌های دیگر و شاخه‌ای از نقد ادبی است که از روابط ادبی ملل مختلف با هم سخن می‌گوید. (فرشیدورد، ۱۳۷۳، ج ۲: ۸۰۸-۸۱۱) و نوعی پژوهش بین‌رشته‌ای است که به مطالعه رابطه ادبیات ملت‌های مختلف با هم و بررسی رابطه ادبیات با هنرها و علوم انسانی می‌پردازد. در زبان عربی واژه «الأدب المقارن» بیانگر ادبیات تصبیقی است.

در این مقاله کوشش شده به بررسی تطبیقی داستان‌های کوتاه دو نویسنده بزرگ ادبیات لبنان و ایران، نعیمه و جمال‌زاده پرداخته شود. سبک و ویژگی داستان‌نویسی هر دو

نویسنده با تأکید بر داستان‌های کوتاه آن‌ها مورد تحقیق قرار گرفته است تا با نگاهی دقیق شباهت‌ها و تفاوت‌های سبک داستان کوتاه‌نویسی آنها مشخص شود.

۱-۱. شرح و بیان مسئله

داستان کوتاه روایتی کوتاه و منثور است که در انگلیسی بدان (short story) گفته می‌شود و «آن اثری است که در آن نویسنده به یاری یک طرح منظم، شخصیتی اصلی را در یک واقعه اصلی نشان می‌دهد و این اثر در کل تأثیر واحدی را القا می‌کند.» (یونسی، ۱۳۵۳: ۷)

آگاهی از این موضوع که آیا شاعران معاصر عرب و فارسی از یکدیگر متأثر بوده‌اند یا نه و این تأثیر تا چه اندازه و چگونه بوده، ذهن هر پژوهشگری را به خود مشغول می‌کند. بنابراین بر آن شدیم تا موضوع مقایسه تحلیلی و تطبیقی مجموعه داستانی «کان ماکان» نعیمه و «یکی بود یکی نبود» جمال‌زاده در لبنان و ایران را مورد بررسی قرار دهیم تا در پایان به این قبیل سؤالات پاسخ داده شود که چگونه آنها با پیوند دو تکنیک شرقی و غربی، سبک «داستان کوتاه» را بنا نهادند؟ همچنین وجوه اشتراک و افتراق آنها چیست؟ آیا صرف وجود شباهت در میان آثار دو نویسنده دلیلی بر تأثیر و تأثر است؟ و در این بین درون‌مایه دو مجموعه چقدر با هم مشترک یا متفاوت است؟ هدف ما در این مقاله، بازنمایی جلوه‌هایی از داستان کوتاه در لبنان و ایران و تحلیل تطبیقی دو مجموعه داستانی در شیوه نگارش، مضمون، نشانه‌شناسی عناوین و محتوا و ارتباط آنها با هم، بیان تأثیر و تأثر و وجوه اشتراک و افتراق این دو ادیب بنام معاصر عربی و فارسی است.

۱-۲. پیشینه پژوهش

ادبیات تطبیقی از دیرباز مورد توجه پژوهشگران شرقی عرب‌زبان و فارسی‌زبان بوده است و با توجه به اهمیت موضوع، در این زمینه تحقیقات زیادی انجام شده است. درباره نعیمه و جمال‌زاده به‌طور جداگانه تحقیقات زیادی انجام شده است که در این میان می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: مهدوی‌مهر (۱۳۹۷) داستان «کان ماکان» نعیمه را به فارسی ترجمه نمود و مترجم در آن تنها به ترجمه بسنده نموده است. طاهری و غفوریان (۱۳۹۴) در مقاله خود به مطابقت بین این دو ادیب پرداخته‌اند و دریافتند که نویسندگان با نگاه انتقادی به جامعه زمان خویش نگریسته‌اند. معرفت و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای به بررسی نشانه‌شناسی عناوین دو مجموعه پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیدند که عناوین مجموعه «الوثبه الاولى»، نسبت به «یکی بود یکی نبود»، از منظر شکل و محتوا، از تنوع و پویایی بیشتری برخوردار است و تأکید جمال‌زاده بر زبان و تمرکز تیمور بر محتوای انتقادی است.

اما تاکنون تحقیقی با رویکرد تطبیقی میان دو مجموعه داستانی «کان ما کان» و «یکی بود یکی نبود» جمالزاده انجام نشده است که بررسی محتوایی این نوع ادبی می تواند رهیافتی جدید در حوزه مطالعات اجتماعی باشد.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. مروری بر داستان نویسی معاصر در ادب عربی و فارسی

۲-۱-۱. داستان کوتاه در ادبیات عرب

شکی نیست که عرب از دیرباز با قصه آشنا بوده است. وجود مقامات و داستان‌های آلف لیله و لیله و لیله دلیلی بر این مدعاست. داستان نویسی قدیم عرب دارای سبک و اسلوب خاص به شیوه امروزی نبود و آن‌ها بعدها اسلوب، فکر و حتی موضوع آن را از غرب گرفتند. در این دوره، شکوفایی داستان کوتاه را به ویژه در لبنان شاهد هستیم. بیشتر نویسندگان داستان کوتاه در لبنان همچون نعیمه، جبران خلیل جبران، توفیق عواد جزء اصحاب مهاجر بوده و ادبیات کشورهای دیگر را مطالعه کرده بودند.

۲-۱-۲. داستان کوتاه در ادبیات فارسی و جمالزاده آغازگر راه

داستان‌سرایی در فارسی قدمت زیادی دارد، اما به سبک مدرن در ایران از نیمه دوم قرن نوزدهم رایج شد. نخستین رمان ایرانی «سرگذشت حاجی بابای اصفهانی» است. پس از آن نویسندگانی همچون جمالزاده داستان نویسی نمودند که آثار آن‌ها از نظر زبان و سبک نوشتار با زبان رسمی و ادبی دوره قاجار و نیز گاهی با زبان عامیانه نزدیکی می‌یافت. همچنین ویژگی عمده این آثار وجود روح ملی‌گرایی و نمود اساطیر ایرانی در آن‌ها بود. (روح بخشیان، ۱۳۷۸: ۱۴۶) پس از آن سبک جدید و نوینی از داستان نویسی در ایران پدید آمد که در رأس آن جمالزاده قرار داشت. (هاجری، ۱۳۸۱: ۱۶۰) بنابراین داستان کوتاه به عنوان گونه‌ای از ادبیات داستانی، در ایران توسط کسانی چون جمالزاده شکل گرفت و همزمان با جریان‌های ادبی به روند تکامل خود ادامه داد؛ نخستین مجموعه داستان کوتاهی که به صورت کتاب چاپ شد؛ مجموعه «یکی بود یکی نبود» جمالزاده به سال ۱۳۰۰ ش بود که این مجموعه با نمونه‌های پیشین خود تفاوت‌هایی در شخصیت‌پردازی، شیوه‌های روایی و زبان داشت و توانایی جمالزاده بیشتر در داستان کوتاه نمود یافته است. او معترف است که از داستان به عنوان وسیله‌ای برای حفظ امثال و حکم استفاده کرده است. (میرعابدینی، ۱۳۸۷: ۸۰)

۲-۱-۳. معرفی میخائیل نعیمه و سبک نگارش ادبی او

زندگی پر فراز و نشیب نعیمه در شکل‌گیری عقاید و ادبیات او سهم عمده‌ای داشته است. در سال ۱۸۸۹م در «بسکتنا»ی لبنان به مدرسه دینی بسکتنا پا گذاشت و در سال ۱۹۰۶م در

مدرسه بولتافای روسیه به تحصیل پرداخت. در ۱۹۱۲م به دانشگاه واشنگتن پیوست و در رشته ادبیات و حقوق، ثبت نام کرد و در سال ۱۹۱۶م به اخذ همزمان دو مدرک حقوق و ادبیات نائل آید. میخائیل تقریباً به اندازه یک قرن زیست و در این عمر طولانی اش هرگز ازدواج نکرد و معتقد بود، تألیفاتش همان فرزندان وی هستند. (الخوری، ۱۹۹۱، ج ۱: ۲۳۱) و در سال ۱۹۸۸م دارفانی را وداع گفت. او یکی از نویسندگان مهجر بوده که دو محیط عربی و آمریکایی را تجربه کرده است. از شاخص ترین ویژگی داستان های کوتاه او، وفور مضامین اجتماعی و بیان دردهایی همانند فقر و بیچارگی، فاصله طبقاتی، خیانت در کانون خانواده هست. در تمامی داستان هایش تلاش کرده است که مشکلات اجتماعی، اعتقادی، دینی و فرهنگی مردم را منعکس نماید. آثار او شامل شعر، قصه، رمان، تئاتر، مقاله و زندگینامه است. او دارای سه مجموعه داستان کوتاه است: «کان ماکان، اکابر و ابوطه» که در مجموع شامل سی و هشت داستان کوتاه است. همه داستان هایش از نظر نحوه نگارش، شباهت هایی نیز باهم دارند. او ابتدا با توصیف، روایت و دقت در سیر زمانی، فضای داستان را آماده می کند؛ سپس گره داستان را مطرح کرده، آن را به اوج می رساند و در پایان، پیام داستان را منتقل می کند. توجه ویژه به توصیف طبیعت، استفاده از اسلوبی ساده، روان و فصیح و همچنین استفاده از امثال و انعکاس اعتقادات خود از دیگر ویژگی های داستان های او به شمار می آیند. او همچنین از کتاب مقدس در ساختن بعضی از تراکیب و عبارات الهام گرفته است. همچنین اسلوب او از یک نوع سر زندگی و شادابی خاصی برخوردار است؛ زیرا وی بی آنکه از کلماتی مجرد و خالی از احساس استفاده کند، با ارائه تصاویر مرکب به بیان احساسات و عواطف خود می پردازد. (ن.ک: السید، ۱۹۷۴: ۳۵۲-۳۵۳)

میخائیل در آثار خود توجه ویژه ای به مشکلات و مسائل انسان، تبعیض ها و بی عدالتی ها داشته است و همواره انسان ها را به ساختن جامعه ای بهتر، دعوت می کرد و معتقد بود که هدف اول و آخر در ادبیات باید انسان باشد. (نعیمه، ۱۹۸۹: ۲۵)

۲- ۱- ۴. معرفی جمال زاده و سبک نگارش ادب او

جمال زاده نویسنده و مترجم معاصر ایرانی است که او را پدر داستان کوتاه فارسی و آغازگر سبک واقع گرایی در ادبیات می دانند. او تحصیلات خود را در مدارس «ثروت» و «ادب» آغاز کرد و به دارالفنون راه یافت و برای ادامه تحصیل به لبنان و سپس فرانسه و آمریکا سفر کرد. (کاتوزیان، ۱۳۸۲: ۴۵) و سرانجام بنا به دلایلی به سوئیس رفت و در ۱۳۷۶ش در ۱۰۲ سالگی در یک آسایشگاه در ژنوسوئیس درگذشت. او نخستین مجموعه داستان های کوتاه ایرانی را با عنوان «یکی بود یکی نبود» در ۱۳۰۰ش در برلین منتشر ساخت. داستان او دارای مضامین اجتماعی و سیاسی است. وی علاوه بر این که انقلابی در نثر فارسی بوجود آورد، تکنیک داستان نویسی اروپایی را آگاهانه بکار گرفت.

جمالزاده به طور کلی، سبک ساده‌نویسی را به نویسندگان ایرانی توصیه می‌کند و شاید به همین سبب، مضمون اولین داستان «فارسی شکر است» درباره ساده‌نویسی و ساده‌گویی است.

۲- ۱- ۵. مجموعه داستانی «کان ماکان» میخائیل نعیمه

مجموعه «کان ماکان» کتابی است که به نثر که در بردارنده شش داستان کوتاه است که نعیمه آن‌ها را در مهجر نوشت. او داستان‌های این کتاب را بین سال‌های ۱۹۱۴م تا ۱۹۲۵م در مجله‌های «الفنون و السائح» منتشر نمود. او بعد از بازگشت به لبنان در ۱۹۳۲م این داستان‌ها را در مجله (الف لیله و لیله) منتشر کرد و بعد از آن در ۱۹۳۷م همه را در یک کتاب با عنوان «کان ماکان» گرد آورد. داستان‌های این کتاب عبارتند از: «ساعة الكوكو، سنتها الجديدة، العاقر، الذخيرة، سعادة البيك و شورتي».

نعیمه با نگارش داستان‌های «سنتها الجديدة» و «العاقر» یکی از پیشکسوتان عرصه نگارش داستان کوتاه است؛ زیرا این دو داستان او از نظر منتقدان دارای اصول فنی داستان کوتاه بوده و به همین سبب عده‌ای او را مویاسان (شاعر و رمان‌نویس معروف فرانسوی) عرب نامیده‌اند. (ن.ک: السید، ۱۹۷۴: ۲۳۵-۲۳۷) او در داستان‌هایش تلاش کرده که مشکلات، مسائل اجتماعی، اعتقادی، دینی، فرهنگی مردم را منعکس نماید و به زندگی اقشار مختلف جامعه پردازد. مجموعه «کان ماکان» را حدوداً دو یا سه سال پس از بازگشت از روسیه نوشت، به همین دلیل تأثیرپذیری او از داستان‌روسی که بر تحلیل احساسات درونی استوار است، در این کتاب به چشم می‌خورد. اطناب و تفصیل در تحلیل، اغراق در بیان حالات روحی، دقت در توصیف و تصویر و اشاره به جزئیات، همه و همه از تأثیرات اسلوب روسی بر داستان‌های این کتاب اویند. او علاقه وافری به ادبیات و ادبای روسی داشت و اعتراف می‌کند که تأثیرپذیریش از ادبیات روسی به مراتب بیش از ادبیات آمریکایی بوده است. (همان: ۴۵)

قهرمانان قصه‌های او در مجموعه «کان ماکان» بیشتر از طبقه سرمایه‌دار هستند و بیشتر داستان‌های این کتاب از نظر رعایت اصول داستان‌نویسی در سطح بالایی قرار دارند. نعیمه در چهار داستان «کان ماکان» از شیوه‌هایی برای روایت داستان‌ها استفاده کرده است که آن‌ها را از حالت یکنواختی و تعریف کردن بیرون می‌آورد و این یکی از ویژگی‌های مثبت این کتاب به‌شمار می‌آید. این داستان‌ها عبارتند از: «سنتها الجديدة، العاقر، الذخیره و سعادة البيك» (ن.ک: السید، ۱۹۷۴: ۲۴۰-۲۴۲)

۲- ۱- ۶. مجموعه داستانی «یکی بود یکی نبود» جمالزاده

مجموعه «یکی بود یکی نبود» جمالزاده، مجموعه‌ای متشکل از یک دیباچه، شش داستان کوتاه و مجموعه‌ای از کلمات عوامانه فارسی است که در سال ۱۳۰۰ش منتشر

شده است. شش داستان آن عبارتند از: «فارسی شکر است، رجل سیاسی، دوستی خاله خرسه، درد دل ملا قربانعلی، بیله دیگک بیله چغندر و ویلان الدوله». این کتاب را آغازگر ادبیات واقع‌گرای فارسی و داستان کوتاه‌نویسی ایران دانسته‌اند و نقطه شروع تغییر در داستان‌نویسی ایرانی. «جمال‌زاده نخستین نویسنده ایرانی است که با قصد و نیت آگاهانه صنعت داستان‌نویسی اروپایی را به کار گرفت.» (میرعابدینی، ۱۳۸۷: ۸۳)

۲-۲. تطبیق نویسندگان دو مجموعه داستانی «کان‌ماکان» و «یکی بود یکی نبود»
در این بخش برخی از تشابهات در شخصیت و اندیشه دو نویسنده در دو مجموعه بیان می‌شود؛

۲-۲-۱. دو نویسنده مهاجر لبنانی و ایرانی

هر دو نویسنده را به نوعی می‌توان جزء نویسندگان مهاجر به شمار آورد. نعیمه دو محیط عربی و آمریکایی و جمال‌زاده دو محیط ایرانی و آمریکایی را تجربه کرده‌اند. جمال‌زاده مانند نعیمه، برای ادامه تحصیل به لبنان و سپس فرانسه و آمریکا و سوئیس سفر کرد. به نظر می‌رسد که وی علی‌رغم قریب به یک قرن زندگی در غرب، هرگز از حال و هوا و نویسندگان آن سرزمین‌ها تأثیری برنگرفت و همواره به دریغ‌گویی و یاد دوران کودکی و نوجوانی در وطن و شهر خود اصفهان عمر گذارند. (ن.ک: جمال‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۳-۲۸)

نعیمه و جمال‌زاده هر دو در فرهنگ، ادب و اندیشه معاصر کشور خود نقش آفرینی کردند. نقش جمال‌زاده در فرهنگ، ادب و اندیشه معاصر ایران بیشتر نقش تاریخی است. تجارب مدرن ایرانیان با کوشش‌های وی اندک‌اندک صاحب بستر، قالب و گردید. باید تأکید کرد که هر چند جمال‌زاده بیش و پیش از «شکل» و «ساختار» به «درون‌مایه» و «موضوع» اهمیت می‌دهد، اما نوآوری‌های وی در اشکال روایی قبل از خود نیز قابل توجه بوده و درخور بررسی و تأمل است. (مشتاق‌مهر، ۱۳۸۷: ۱۳۸)

۲-۲-۲. شیوه نگارش و بیان

زبانی که نعیمه و جمال‌زاده در داستان‌هایشان به کار می‌برند، در مرز «قدیم» و «جدید» قرار دارد. درون‌مایه و عناصر و عبارات کهن در آثار آنها بسیار دیده می‌شود. زبان آنان مملو از اصطلاحات، کنایات و عبارات عامیانه است. نعیمه در تمامی داستان‌هایش تلاش کرده که مشکلات، مسائل اجتماعی، اعتقادی، دینی و فرهنگی مردم را با زبانی ساده بیان نماید. زبان داستان‌های جمال‌زاده همواره پراطناب، توصیفی، روان و محاوره‌ای است. در مقدمه داستان کوتاه «فارسی شکر است» جمال‌زاده مؤکداً بیان می‌کند که کاربرد ادبیات مدرن نخست بازتاب فرهنگ عامه و انعکاس واقعیت‌های اجتماعی است. (مشتاق‌مهر، ۱۳۸۷: ۱۳۷) داستان‌های نخستین او از سنت مقامه‌نویسی به‌ویژه از شیوه گلستان سعدی و گونه‌های سنتی روایت نظیر حکایت یا قصه تأثیر گرفته‌اند. او در نوشتن

بخش بزرگی از داستان‌هایش تحت تأثیر همان «ساختار اندیشگی» بوده است که سعدی در «حکایات گلستان» بدان رجوع می‌کرد. میشل داستان «درد دل ملاقربانعلی» را با «حکایت یازدهم از باب اول گلستان» مطابقت می‌دهد و آهنگ دوگانه برخاسته از سطوح مضمون، شخصیت، طرح و سبک آنها را بیرون می‌کشد و نشان می‌دهد. (ن.ک: بالای وپرس، ۱۳۷۸: ۱۸۲-۱۸۸)

۲-۳. بررسی تطبیقی «کان ماکان» و «یکی بود و یکی نبود»

دو مجموعه باتوجه به دیدگاه‌های زیر مقایسه می‌شوند و به تشابهات و اختلافات آنها اشاره می‌شود.

۲-۳-۱. تحلیل عناوین دو مجموعه داستانی از منظر شکل

ساخت عنوان: عنوان کتاب از قدیم‌الایام مورد توجه پژوهشگران شرقی، از جمله عرب-زبانان و فارسی‌زبانان بوده است. عنوان اصلی مجموعه نعیمه «کان ماکان» و عنوان مجموعه «یکی بود یکی نبود» جمال‌زاده به صورت جمله‌وار است. دو عنوان اصلی دو مجموعه هر دو زمان گذشته را نشان می‌دهد، سبب فاصله میان گوینده و دیدگاه وی است، زیرا زمان حال بیشتر از گذشته قاطعیت دارد و زمان در جمله نشان‌دهنده میزان فاصله گوینده و نویسنده با موضوع است. (فتوحی، ۲۹۱: ۱۳۹۰)

عناوین فرعی مجموعه «کان ماکان» نعیمه از عناوین جمله‌ای خالی است و عنوان‌های ترکیبی اضافی و وصفی مانند (ساعة الكوكو، سعادة اليبك، سنتها الجديدة) و عناوین تک‌کلمه‌ای مانند (العاقرة، الذخيرة، شورتي) در این مجموعه از بسامد یکسانی برخوردارند. عنوان نکره مانند (شورتي) در مجموعه نعیمه نسبت به عناوین معرفه از بسامد کمتری برخوردار است. در «یکی بود یکی نبود» جمال‌زاده عناوین یک‌کلمه‌ای دیده نمی‌شود. عنوان‌های ترکیبی مانند (رجل سیاسی، دوستی خاله خرسه، درد دل ملاقربانعلی، ویلان الدوله) در این مجموعه بیشترین بسامد را داراست و جمله‌هایی نظیر (فارسی شکر است، بيله ديگ بيله چغندر) عناوین متنوع را در این مجموعه آفریده است.

عنوان شکلی: عنوان شکلی، نوع اثر و گونه آنرا مشخص می‌کند؛ مثلاً عنوان «کان ماکان» به روشنی نشان‌دهنده نوع داستانی اثر است، هرچند که خواننده را در انتظار داستانی کهن قرار می‌دهد. عناوین موجود در مجموعه نعیمه «سنتها الجديدة، العاقرة، سعادة اليبك و شورتي» و عناوین «دوستی خاله خرسه، درد دل ملاقربانعلی، بيله ديگ بيله چغندر و ویلان الدوله» از جمله عناوین شکلی است که نوع داستانی مجموعه را مشخص می‌کنند.

جمال‌زاده در مقدمه داستان «فارسی شکر است» ابتدا به استبداد ادبی در ایران اشاره می‌کند، سپس به ساده‌نویسی و گرایش به رمان‌نویسی در کشورهای دیگر. او پیشنهاد

می‌کند نویسندگان کلماتی که در گفتار مردم بکار می‌رود را در آثار خود استعمال کنند تا این کلمات به مرور زمان فراموش نشوند و سرمایه ثروت زبان ازدیاد یابد و از این رهگذر ادبیات ما نیز جانی دوباره بگیرد و در داستان «فارسی شکر است» نیز به دغدغه زبان پرداخته است.

۲-۳-۲. تحلیل عناوین مجموعه «کان ماکان» و «یکی بود یکی نبود» از منظر محتوا

عنوان دو مجموعه نعیمه و جمالزاده با هم در تقابل نیستند؛ بلکه همدیگر را تأیید می‌کنند که هر دو با عنوان تعلق به سنت، یادآور حکایت‌های سنتی پیشین و ادبیات کهن هستند؛ مخصوصاً در مجموعه جمالزاده که عنوان «حکایت» در آغاز هر شش داستان این مجموعه یادآور ساختار سنتی قصص و حکایات ادبیات داستانی کهن است.

در عنوان این دو مجموعه «کان ماکان» و «یکی بود یکی نبود» تقابل واژگانی (کان و ماکان) و (بود و نبود) هست و بین عناوین دو مجموعه یک هم‌آیی ناساز واژگانی است؛ بدین صورت که «کان و ماکان» و «بود و نبود» سبب تناقض واژگان است و تناقض در ترکیب یا جمله منجر به ایجاد ناهماهنگی میان گروه هم‌بافت در جمله می‌شود و شوخی زبانی را می‌آفریند. (فتوحی، ۱۳۹۰: ۳۸۳)

در اول هر شش داستان مجموعه جمالزاده عنوان «حکایت» در کنار عنوان اصلی مجموعه، یادآور ساختار سنتی قصه‌ها و ادبیات داستانی کهن است، حال آنکه شکل و محتوای این مجموعه با داستان‌های کوتاه انطباق دارد و این مسئله موجب ایجاد تقابل میان این عنوان‌های سنتی با شکل و محتوای داستان است. (معرفت، ۱۳۹۳: ۱۰۷) در عناوین شش داستان کوتاه در «کان ماکان» به ظاهر عنوان «سعادة البیک و شورتی» با هم تقابل معنوی دارند و در شش داستان کوتاه در «یکی بود یکی نبود» جمالزاده در ظاهر تقابل ندارند.

در هر دو مجموعه «کان ماکان» و «یکی بود یکی نبود»، لحن شاد و اندوه‌بار است؛ در عناوین مجموعه نعیمه در عناوین «الذخیره، سعادة البیک» لحن شاد است و در عناوین «ساعة الكوكو، سنتها الجديدة، العاقر، شورتی» لحن اندوه و حزن است. در عناوین مجموعه جمالزاده در عناوین «فارسی شکر است، دوستی خاله خرسه» لحن شاد و در عناوین «ویلان‌الدوله، درد دل ملأ قربانعلی» لحن اندوه و حزن است.

از شگردهای نعیمه و جمالزاده که برای جذب خواننده در مجموعه خود بکار می‌برند، ابهام و تعلیق است که با ایجاد ابهام در ذهن خواننده او را وادار می‌کند که تا آخر داستان را بخواند. مثلاً در مجموعه «کان ماکان» داستان «العاقر» مشخص نبودن علت نازایی، برای خواننده داستان با هاله‌ای از ابهام همراه است و در داستان همه علت نازایی را خانم جمیله می‌دانند، در حالی که عزیز ناز است و جمیله برای رضایت او و مادرش از کس دیگری بچه‌دار می‌شود: «من اینک در درون خود جسم و روح کوچک جنینی را با خود حمل

می‌کنم؛ اما این جنین از گوشت و خون تو نیست... (مهدوی مهر، ۱۳۹۷: ۸۰) و در داستان (الذخیره) از جمله ابهامی است که خواننده را وادار می‌کند تا آخر داستان پیش‌رود و به دنبال کشف مجهولات گردد. در «یکی بود یکی نبود» در داستان (درد دل ملاً قربانعلی) مشخص نبودن علت درد دل، برای خواننده داستان و در داستان «بیله دیگ بیله چغندر» مشخص نبودن معنای کلمات از جمله ابهاماتی است که خواننده را به خواندن داستان تشویق می‌کند.

در متن داستان‌های هر دو مجموعه، نشانه‌های گرایش به مرگ هست، مثلاً در داستان (سنتها الجدیده) شیخ ابوناصیف بعد از تولد هفتمین فرزند دخترش، آزوی مرگ برای او می‌کند، چرا که او پسر را دوست داشت تا جانشین و شیخ روستای یربوب باشد. در داستان (الذخیره) اشاراتی به مرگ دارد: «او تفنگ را به سمت پسرش نشانه گرفته بود؛ اما من موفق شدم که خطر را دفع کنم.» (مهدوی مهر، ۱۳۹۷: ۸۹) یا در داستان (شورتی) رنگ و بوی مرگ دارد: «... من لاشه‌ای زنده در میان همه مرده‌های متحرک هستم و دستانم به خون بیگناهان آغشته است.» (همان: ۱۰۹) یا در داستان (العافر) در آنجا که گفت: «جمیله- ای بعد از جمیله نخواهد آمد.» (همان: ۸۲) و در (ساعه الکوکو) «دیروز، در روستا مردی وفات یافت و ما امروز او را به خاک سپردیم.» (همان: ۲۰).

نعیمه و جمال‌زاده هر دو در روایت داستان‌های خود، از شیوه‌هایی استفاده کرده‌اند که آن‌ها را از حالت یکنواختی بیرون می‌آورد و این یکی از ویژگی‌های مثبت این دو مجموعه است. توجه ویژه به توصیف طبیعت و استفاده از اسلوبی ساده، روان و فصیح و استفاده از امثال و انعکاس اعتقادات خود از دیگر ویژگی‌های داستان‌های نعیمه به‌شمار می‌آیند: «یک شب به سمت خانه یکی از دوستانم که در یک مزرعه دوراز شهر بود، حرکت کردم. باید از یک راه باریک و پر از درخت می‌گذشتم. در نیمه‌های راه بین درختان انبوهی که در دو طرفم قرار داشتند، ناگهان اسبم ایستاد و مانند نی شروع به لرزیدن کرد.» (همان: ۸۷). او همچنین از کتاب مقدس نیز در ساختن بعضی از تراکیب و عبارات الهام گرفته‌است: «و به همین دلیل وقتی مادر شوهرش به او گفت که می‌خواهد او را به زیارت یک دیر قدیمی به نام دیر عذراء ببرد؛ ... اما حضرت مریم مقدس صدای دعای خالصانه مادر عزیز کرباج را شنید و آن‌را اجابت کرد.» (همان: ۷۲) همچنین اسلوب او از یک نوع سرزندگی و شادابی خاصی برخوردار است؛ زیرا وی بی‌آنکه از کلماتی مجرد و خالی از احساس استفاده کند، با ارائه تصاویر مرکب، به بیان احساسات خود می‌پردازد. (ن. ک: السید، ۱۹۷۴: ۳۵۲-۳۵۳)

۲-۳. تطابق و عدم تطابق عنوان و متن (محتوا) در دو مجموعه داستانی

تقابل بین عناوین و محتوا از جمله ترفندهای نویسنده برای جذب خواننده و تشویق او به ادامه داستان است. در ادبیات معاصر، گاهی عنوان هیچ رابطه مستقیمی با اثر ندارد. این بدان سبب است که اغلب هنرمندان معاصر، نگاهی پدیدارشناختی نسبت به واقعیت دارند. ادراک آنان از جهان پیرامون، ناپیوسته و شامل اجزای پراکنده‌ای است که یک عنوان در حالت کلی خود قادر نیست به آن‌ها وحدت و انسجام ببخشد. (معرفت، ۱۳۹۳: ۱۱۵) برخی از عناوین در دو مجموعه همسو با بافت و متن داستان هستند و برخی با بافت و محتوا در تقابل هستند مثلاً عنوان (سعاده البیک،) از «کان‌ماکان» است که در ابتدا فرد ثروتمند و دارای قدرت را در ذهن خواننده متبادرمی کند حال آنکه با خواندن متن داستان جناب‌بیگ فرد فقیر و یکی از نوکران است که این موجب تقابل میان عنوان و متن داستان است. یا در داستان (ساعه الکوکو) در ابتدا خواننده تصور صدای تیک‌تاک ساعت را دارد، حال آنکه خلاف تصور اوست و این ساعتی است که زنگ مرگ شخصیت داستان را به صدا درمی‌آورد. عناوین (درد دل ملاقربانعلی) از «یکی بود یکی نبود» است که در ابتدا سبقت دینی در ذهن خواننده ایجاد می‌کند، با خواندن آن متن داستان نقد دینی در نویسنده ظاهر می‌شود. یا در داستان (رجل سیاسی) خواننده تصور می‌کند که با یک داستان بسیار جدی روبرو است، اما با خواندن متن داستان به حالت طنزگونه بودن آن پی‌می‌برد.

نگاهی به عناوین داستان‌های «یکی بود و یکی نبود» جمال‌زاده ساختار و تقابل دوگانه حاکی از بینش اسطوره‌ای و سنتی را در او نشان می‌دهد و عنوان بعضی از داستان‌های او برگرفته از یک ضرب‌المثل است، مانند: «دوستی خاله خرسه، بیله دیگ بیله چغندر، فارسی شکر است.»

هرچند در عنوان داستان «سنتها الجدیده» نعیمه، نشانه نوگرایی است که در روستای یربوب همراه با تبریک سال جدید است، اما با درون‌مایه آن در تضاد است و این اولین داستان نعیمه در «کان‌ماکان» است که در ۱۹۱۴م منتشر شد که نشان می‌دهد این سال‌ها نسبت به زمان پیدایش داستان کوتاه اندکی زود بوده است؛ به همین دلیل عده‌ای میخائیل را پیشکشوت داستان کوتاه به‌شمار می‌آورند. (ن.ک: السید، ۱۹۷۴: ۲۳۵-۲۳۷)

راوی داستان‌های مجموعه «کان‌ماکان» نعیمه متفاوت است و در داستان‌های (ساعه الکوکو، سعاده البیک، الذخیره) به صورت اول شخص (من) به کار برده شده است و روای خود نعیمه است که با مشارکت دیگر عناصر داستان، با مخاطب بیرونی صحبت می‌کند. در داستان (سنتها الجدیده، الذخیره) راوی اول شخص غایب است که با دیگر شخصیات داستان هماهنگ می‌شود و در داستان (شورتی) راوی سربازی ناشناس است که نعیمه او را

بر دیگران برتری داده و به او می گوید: «و برای همین تو را انتخاب کردم، چرا که تو می فهمی و دیگران نمی فهمند.» (نعیمه، ۱۹۸۸: ۱۱۵)

روایت «اول شخص» در داستان‌های جمالزاده به این ترتیب است که اولاً او با صراحت به خواننده می گوید که «من راوی» همان «جمالزاده» است. اگر هم به روشنی این نکته را در میان نگذارد خواننده با قرائتی، خود به این همانی راوی و نویسنده پی می برد. ثانیاً خود این راوی تقریباً در همه داستان‌ها یکی از شخصیت‌های اصلی یا غیراصلی است. (مشاق مهر، ۱۳۸۷: ۱۵۴) چون بسیاری از داستان‌های او سبک و سیاق خاطره را دارد؛ در نتیجه توسط «اول شخص» روایت می شود. البته داستان «ویلان الدوله»، از دیدگاه «سوم شخص» (او) نقل می شوند و وصفی است. (دستغیب، ۱۳۵۶: ۵۲). نویسنده بیرون از داستان قرارداد و اعمال قهرمانان را گزارش می کند و گاهی پشت سر یکی از شخصیت‌ها حرکت می کند و به چارچوب قصه امروزی بیشتر نزدیک است. جمالزاده در «ویلان الدوله» با ارائه طرحی موجز اقدام به خلق داستانی تک شخصیتی، با ساختاری مستحکم و منطقی کرده است. هماهنگی میان شیوه روایتی راوی سوم شخص و شیوه بیان خود ویلان الدوله هنرمندی نویسنده را در ساخت طرحی جدید نشان می دهد. «(ن.ک: پارسی نژاد، ۱۳۸۱: ۱۲۷-۱۲۹) از ویژگی‌های بارز این داستان نبود، اکسیون و راوی مشخص است؛ «ویلان الدوله» با زمان حال تاریخی شروع شده و به زمان گذشته تغییر یافته است. (حیاتی، ۱۳۹۱: ۱۵۹) و بحران اقتصادی فرانسه را به تصویر کشیده است. بقیه داستان‌های جمالزاده از منظر «اول شخص» نوشته شده‌اند و لطف و جذابیت مخصوص به خود را دارند. در «بیله دیگ» بیله چغندر» قسمتی از سفرنامه دلاک عیناً در داستان ذکر می شود.

در بحث از زاویه دید و راوی باید به نوآوریها و بعضی شگردهای جالب نعیمه اشاره کرد از جمله در داستان (الذخیره) است؛ همان طوری که جمالزاده داستان «درد دل ملّا قربانعلی» به شیوه تک گویی نمایشی اول شخص نوشته است: «در این اثر از تکنیک‌های مرسوم مکتب مدرنیسم چون جریان سیال ذهن، برش دادن صحنه‌ها، ایجاد ایهام، تحیل استفاده نشده، با این حال خواننده احساس می کند با یک اثر روانشناختی مواجه است.» (پارسی نژاد، ۱۳۸۱: ۱۰۸)

۲-۳. وجوه اشتراک و افتراق دو اثر

۲-۳-۱. بررسی مضامین مشترک دو مجموعه داستانی

هر دو نقطه آغازین ادبیات واقع‌گرا در لبنان و ایران هستند و هر دو نویسنده متأثر از مکتب رئالیسم بوده‌اند و قصد داشتند از طریق رمان‌ها و داستان‌های کوتاه، به بررسی آداب و رسوم و زندگی مردم کشورشان بپردازند و مسائل اجتماعی آن دوران، ویژگی‌ها و نقص‌هایش را به تصویر بکشند.

هر دو داستان در شکل و ظاهر بسیار به هم شبیه هستند؛ به نحوی که هر دو مجموعه دارای شش داستان کوتاه است که بدون قطع یا تفکیک داستان‌ها در توالی یکدیگر قرار گرفته‌اند. با این شیوه آنها فضای مناسبی را جهت بسط داستان‌ها، ایجاد کشمکش‌ها و رویدادها فراهم کرده‌اند. بدین ترتیب شخصیت‌ها و حوادث در کنار هم روند صعودی را آغاز می‌کنند و این عامل بر جذابیت داستان می‌افزاید و هر دو با زبان و سبکی ساده و با فاصله زمانی کمتر از پنج سال نوشته شده‌اند.

هر دو نویسنده در خارج از کشورشان دست به قلم بردند و تا حدودی پرورش یافته فرهنگ غربی هستند، اما مجموعه داستان‌های آنها آینه تمام‌نمای وضعیت و فرهنگ کشورشان است و دارای روح کاملاً شرقی است. زاویه دید در هر دو مجموعه نعیمه و جمال‌زاده، اغلب «من روایتی» است که راوی خود یکی از شخصیت‌های داستان است و از زبان خود (اول شخص درونی) یا یکی از شخصیت‌های فرعی (اول شخص بیرونی) به روایت می‌پردازد؛ مثلاً در داستان (ساعت الکوکو) نعیمه ابتدا از زاویه دید اول شخص شروع به روایت می‌کند. (نعیمه، ۱۹۸۸: ۸) سپس روایت از زبان سوم شخص شکل می‌گیرد و «بومعروف» روایت موضوع اصلی داستان را عهده‌دار می‌شود و آنچه را که دیده روایت می‌کند. (ن. ک: همان: ۱۶-۳۸) جمال‌زاده در داستان «ویلان‌الدوله» با اینکه راوی شخصی غایب است در پایان با ضمیر اول شخص (من) نامه‌ای را می‌خواند: «پس از پنجاه سال سرگردانی و بی‌سروسامانی از این دنیای فانی می‌روم...» (جمال‌زاده، ۱۳۸۴: ۳۶)

مجموعه «یکی بود یکی نبود» دارای یک ویژگی مشترک است و آن ویژگی، معرفی قهرمان به صورت «تیپ» و مجال‌ندادن به خواننده برای شناخت او از طریق اعمالش است. (کامشاد، ۱۳۸۴: ۱۶۴) در داستان «شورتی» نعیمه، تیپ طفیلی و سرباری کوتوله به تصویر کشیده می‌شود که مبتلا به بیماری «خارش فرانسوی» است و او را به بیمارستان منتقل می‌کنند؛ جایی که ده سرباز قربانی گاز خردل با هم جمع شده‌اند. آن‌ها به رفتار عجیب و غریب یکدیگر می‌خندند و کوتوله در پایان داستان، خودکشی می‌کند. (نعیمه، ۱۹۸۸: ۱۰۷) جمال‌زاده هم در داستان «ویلان‌الدوله» با ساختاری متفاوت از پنج داستان دیگر این مجموعه، موضوع بیکاری را مطرح می‌کند که از لحاظ موضوعی به داستان ویلان اثر گی دو موپاسان، نویسنده فرانسوی شباهت دارد. «ویلان‌الدوله» تیپ طفیلی و سرباری است که هر کجا شب‌آید، رحل‌اقامت می‌افکند. (ن. ک: عبداللهیان، ۱۳۸۱: ۱۲۱-۱۲۸)

در هر دو مجموعه نعیمه و جمال‌زاده مفهوم پنهان و نهفته دیالکتیکی «بود و نبود» است و گذر از «بود» به «نبود» تغییری دیالکتیکی است که به شکل تضاد، جدال، تعارض و تغییر آشکار می‌شود و در دو مجموعه آنقدر کارکرد دیالکتیکی مهم است که مقصود نویسنده تنها از تغییری حاصل می‌شود که بر اساس این کارکرد شکل می‌گیرد. نعیمه به کارکرد

دیالکتیک طبیعت معتقد است و این زاویه دید او در مجموعه «کان ما کان» معلوم است و به نظر او «طبیعت بر پایه توحید متناقضات استوار است و انسان هم از همین طریق به معرفت می رسد.» (جبور، ۱۳۳۹: ۲۷۸)

زبانی که نعیمه و جمال زاده در داستان هایشان به کار می برند، در مرز «قدیم» و «جدید» قرار دارد. مایه ها و عناصر و عبارات کهن در آثار آن ها بسیار دیده می شود. زبان آنان مملو از اصطلاحات، کنایات و عبارات عامیانه است. هر چند در عنوان داستان «ستها الجدیده» نعیمه نشانه نوگرایی است که در روستای یربوب همراه با تبریک سال جدید است. زبان داستان های جمال زاده همواره پراطناب، توصیفی، روان و محاوره ای است. در مقدمه داستان «فارسی شکر است» جمال زاده مواکداً بیان می کند که کاربرد ادبیات مدرن بازتاب فرهنگ عامه و انعکاس مسائل و واقعیت های اجتماعی است. خود جمال زاده هم آثارش را در راستای سنت روایی ایرانی ارزیابی و تفسیر می کند. (مشتاق مهر، ۱۳۸۷: ۱۳۷) داستان های نخستین او از شیوه گلستان و گونه های سنتی روایت نظیر حکایت یا قصه تأثیر گرفته اند. میشل داستان «درد دل ملا قربانعلی» را با «حکایت یازدهم از باب اول گلستان» مطابقت می دهد. (ن.ک: بالایی، ۱۳۷۸: ۱۸۲-۱۸۸)

۲-۳-۲. تفاوت داستان های نعیمه و جمال زاده

عنصر مسلط در عناوین داستان های نعیمه علاوه بر زبان عامیانه و شفاهی و داستان و عناصر آن، جامعه، مردم و مشکلات اجتماعی دینی و فرهنگی است. او در تمامی داستان هایش تلاش کرده که مشکلات مردم را منعکس نماید و به زندگی اقشار مختلف جامعه بپردازد. (مهدوی مهر، ۱۳۹۷: ۱۵) حال آن که عنصر مسلط در عناوین داستان جمال زاده تأکید بر زبان عامیانه و شفاهی و داستان و عناصر آن است؛ او پیشنهاد می کند نویسندگان کلماتی که در گفتار مردم بکار می رود را در آثار خود بکار ببرند تا این کلمات به مرور زمان فراموش نشوند و سرمایه ثروت زبان از دیاد یابد و از این رهگذر ادبیات ما نیز جانی دوباره بگیرد. (ن.ک: جمال زاده، ۱۳۸۴: ۱۳-۲۸)

نعیمه در مجموعه خود از عنصر دین استفاده نمود و در داستان (العافر) به روح القدس و حضرت مریم مقدس و اعتقادات دینی و مذهبی اشاراتی نموده و استفاده از امثال و انعکاس اعتقادات از ویژگی های داستان های اوست. (السید، ۱۹۷۴: ۳۵۲)؛ مثلاً در داستان (ساعه الکوکو) «تنها و بدون حضور هیچ کشیشی او را به خاک سپردیم؛ نه کشیش کلیسای شرقی و نه کشیش کلیسای غربی هیچ کدام در مراسم تدفین او حضور نداشتند؛ زیرا هر دوی آن ها ادعای کردند که این مرد، جزء رعیت آن ها است؛ زیرا آن مرحوم در طول زندگی به هر دو کلیسا تردد می کرد؛ اما هرگز آشکارا از مذهب خاصی حرف نمی زد.» (مهدوی مهر، ۱۳۹۷: ۲۰) یا در داستان (ساعده البیک) «کشیش گفت باید وارد خانه شیخ

شوند و آنجا را با آب مقدس آبیاشی کنند و باید زن و فرزندان او را نیز از روستا دور کنند تا مبادا به واسطه آنها جن‌ها بر کل روستا مسلط شوند.» (مهدوی مهر، ۱۳۹۷: ۹۵) حال آنکه مجموعه جمال‌زاده از نشانه‌های دینی و ایدئولوژیک خالی است.

قهرمان داستان در مجموعه «کان‌ماکان» نعیمه، بیشتر از طبقه مرفه است که این امر متأثر از داستان‌های روسی است، زیرا از نظر او ادبیات روسی در قرن گذشته همچنان در قلمرو ادبیات جهان قرار داشته است (نعیمه، ۱۹۸۳: ۳۳) حال آنکه قهرمان داستان مجموعه جمال‌زاده به صورت «تیپ» است. (کامشاد، ۱۳۸۴: ۱۶۴)

در داستان‌های نعیمه، زن نقش برجسته و پر رنگ را دارد، زیرا نعیمه برای اثبات واقع‌گرایی خود به زنانی نیاز داشت که در برابر زیاده‌خواهی مردان خود تن به روسپی‌گری دادند و در نهایت با خودکشی اثبات کردند که راه دیگری برای بیداری آنان از جهل و تعصب نداشتند و دغدغه نعیمه جامعه‌ای بود که زنان آنان به دلیل دختر زادن به دست مردان خود در طویله زندانی شدند یا دختران آن جامعه خفه شدند. مثلاً در داستان (سنتها الجدید) ابوناصیف که شیخی دارای مقام است اما زنش را به باد کتک می‌گیرد و در طویله زندانی می‌کند؛ چون هفت دختر آورده و یک پسر نزاییده است و شیخ چون متوجه می‌شود که هشتمین فرزندش دختر است، او را در پای قابله خفه می‌کند و با رشوه دهان قابله را می‌بندد. (مهدوی مهر، ۱۳۹۷: ۴۸-۵۴) در داستان (العافر) می‌توان به نقش پررنگ جمیله و مادر او اشاره کرد: «همه افکار جمیله در یک نقطه متمرکز شده بودند...مادر شوهرش قول داده بود که خودش این کار را به عهده بگیرد.» (همان؛ ۶۷)، حال آنکه در داستان‌های جمال‌زاده زنان همواره نقش کم‌رنگی را در جامعه ایفا می‌کنند و دلیل آن جامعه بسته آن دوران است که سبب شده، مردم خود را در قید و بند آداب و رسوم و سنت‌ها محصور کنند.

در مجموعه «کان‌ماکان» نعیمه شیوه طنز کم‌رنگ است و تقریباً جایگاهی ندارد، اما طنز در مجموعه جمال‌زاده انواع مختلفی دارد و شاید علت این امر ویژگی‌ای مجموعه جمال‌زاده باشد که پختگی لازم را ندارد و هنوز اول راه داستان‌نویسی است. «گاه نویسنده موقعیت طنزآمیز را از برخورد آدم‌های مختلف از اقشار گوناگون اجتماعی (چون برخورد «رمضان» با «شیخ» یا «فرنگی‌مآب» در «فارسی شکر است») و گاه با ذکر مستقیم ویژگی‌های فردی یا گروهی آدم‌ها طنز خویش را آشکار می‌کند. (تسلیمی، ۱۳۹۳: ۲۴) (چون تقسیم‌بندی مردم ایران از نوع «کلاهشان» در «بیله دیک بیله چغندر») و به هر حال، شکل طنز جمال‌زاده در «یکی بود یکی نبود» عمدتاً از غلو موقعیت‌ها یا خصوصیات آدم‌ها آفریده می‌شود و در مجموع طنزی شیرین است و آن تلخی گزنده طنز را ندارد. (ن.ک: دهباشی، ۱۳۹۲: ۱۷۹-۱۸۰)

شخصیت پردازی در مجموعه «کان ماکان» نعیمه پیچیده تر از جمالزاده است، شخصیت پردازی نعیمه بگونه‌ای است که تضادها به مرور آشکار می‌شوند. مثل آنچه در داستان (سنتها الجدید) بود و یا در داستان (شورتی) نعیمه شخصیت پردازی متفاوت است و شخصیت اصلی (کوتوله) با بقیه در تضاد است. (نعیمه، ۱۹۸۸: ۱۱۵) شخصیت پردازی جمالزاده نقطه عطفی در ادبیات روایی ایران محسوب می‌شود. او دو شخصیت متضاد را به طور مستقیم در برابر هم قرار می‌دهد که تضاد در گفتار و رفتار آن‌ها خود را نشان می‌دهد. او علاقه خاصی به شخصیت‌ها دارد. هرچند طول و عرض و عمق این شخصیت‌ها را نشان نمی‌دهد و آنها را پیش چشم خواننده به رفتار و گفتار در نمی‌آورد، شخصیت‌هایش را مستقیماً و صریح توصیف می‌کند. شخصیت‌های داستانی او بعد از بستن کتاب به زودی فراموش می‌شوند. آنان روح و روان پیچیده‌ای ندارند جز در داستان «درد دل ملا قربانعلی» در حقیقت انسان‌های برساخته او شخصیت نیستند، تیپ هستند. (ن.ک: مشتاق مهر، ۱۳۸۷: ۱۴۹-۱۵۰) به عنوان مثال تیپ اجتماعی را در داستان «ویلان الدوله» می‌توان یافت؛ تیپ طفیلی است که هر کجا شب آید در آنجا می‌ماند.

سبک سخن در مجموعه «کان ماکان» نعیمه واقع‌گرایانه‌تر و واقع‌گرایی از بسامد بیشتری برخوردار است و در مجموعه جمالزاده عنصر خیال پربسامدتر است.

۳. نتیجه‌گیری

در این مقاله به بررسی تطبیقی داستان‌های نعیمه و جمالزاده پرداختیم. هدف، بیان جلوه‌هایی از داستان کوتاه در لبنان و ایران و تحلیل تطبیقی دو مجموعه در شیوه نگارش، مضمون، نشانه‌شناسی عناوین و محتوا و ارتباط آنها با هم، بیان تأثیر و تأثر آنها بر یکدیگر است و به سؤالات زیر پاسخ دادیم که چگونه نعیمه و جمالزاده با پیوند تکنیک شرقی و غربی، سبک «داستان کوتاه» را بنا نهادند؟ وجوه اشتراک و افتراق آنها کدام است؟

از مقایسه تحلیلی - تطبیقی دو مجموعه نتایج زیر حاصل می‌شود:

این دو داستان از نخستین نمونه‌های گونه داستان کوتاه جدید در ایران و لبنان است و نویسندگان هر دو پدر داستان کوتاه و ندادهنده تجدید حیات نثر عربی و فارسی هستند. در داستان‌های نعیمه و جمالزاده گره چندان پیچیده‌ای وجود ندارد که افکندن یا گشودن تدریجی آن به داستان فراز و فرو د ببخشد و خواننده را گام به گام با داستان همراه سازد.

از شاخص‌ترین ویژگی داستان‌های کوتاه نعیمه، وفور مضامین اجتماعی و بیان دردهایی همانند فقر و بیچارگی، فاصله طبقاتی، خیانت در کانون خانواده هست. وی در تمامی

داستان‌هایش تلاش کرده است که مشکلات مردم، مسائل اجتماعی، اعتقادی، دینی و فرهنگی را منعکس نماید و به زندگی اقشار مختلف جامعه بپردازد.

توجه به ساده‌نویسی، بیان حقایق ناب از زمانه، استفاده از اصطلاحات و تعابیر عامیانه، حضور تضادها و تقابلهای دوگانه در مجموعه جمال‌زاده، داستان را برای عوام قابل درک می‌کند و آن را به ساختار سنتی قصه‌های کهن شبیه‌می‌سازد. داستان‌های جمال‌زاده بیشتر به خاطره‌نویسی (و در داستان: «دوستی خاله‌خرسه، بیله دیگ و بیله چغندر» به سفرنامه) شبیه‌است. جمال‌زاده به عنصر سیاست در داستان توجه‌نموده است و آن را در داستان «رجل سیاسی» می‌توان دید.

نعیمه و جمال‌زاده با انتخاب عناوین مسجع «کان‌ماکان» و «یکی بود و یکی نبود»، به اجزای موسیقی سخن توجه‌داشته‌اند و تکنیک داستان‌نویسی اروپایی را آگاهانه بکار گرفتند. عناوین مجموعه جمال‌زاده از منظر شکل، از تنوع و پویایی بیشتری نسبت به مجموعه نعیمه برخوردار است و انواع مختلفی از عناوین جمله‌واره و ترکیبی و عبارتی برخوردار است. از نظر محتوا عنصر مسلط در عناوین داستان جمال‌زاده، تأکید بر زبان، داستان و عناصر آن است حال آنکه عنصر مسلط در داستان نعیمه علاوه بر این‌ها، محتوا و جامعه و مردم و دین است. جمال‌زاده بیش و پیش از «ساختار» و «شکل» به «موضوع» و «درون‌مایه» اهمیت می‌هد، اما نوآوری‌های وی در اشکال روایی نیز قابل توجه است.

قهرمانان قصه‌های نعیمه در مجموعه «کان‌ماکان» بیشتر از طبقه مرفه هستند و بیشتر داستان‌های این کتاب از نظر رعایت اصول داستان‌نویسی در سطح بالایی قرار دارند. جمال‌زاده در یکی بود و یکی نبود معترف است که از قالب داستان به عنوان وسیله‌ای برای حفظ امثال و حکم و فرهنگ عامه‌گرایی استفاده کرده است.

کتابنامه

- بالایی، کریستف و میشل کویی پرس. (۱۳۷۸). *سرچشمه‌های داستان کوتاه فارسی*. ترجمه احمد کریمی حکاک. چاپ اول. تهران: انتشارات معین.
- پارسی‌نژاد، کامران. (۱۳۸۱). *نقد و تحلیل و گزیده داستان‌های سید محمدعلی جمال‌زاده*. چاپ اول. تهران: نشر روزگار.
- تسلیمی، علی. (۱۳۹۳). *گزاره‌هایی در ادبیات معاصر ایران (داستان)*. تهران: نشر اختران.
- جبور، جبرایل. (۱۳۳۹). «میخائیل نعیمه از نویسندگان برجسته عرب». *فصلنامه ادبیات الادیبه*. کرسی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه لبنان. شماره ۱. صص ۲۸۰-۲۷۵.
- جمال‌زاده، محمدعلی. (۱۳۸۴). *یکی بود یکی نبود*. تهران: سخن.

- حیاتی آشتیانی، کریم و طالبی، سونیا. (۱۳۹۱). «بررسی تطبیقی دیدگاه‌های بالزاک و جمال‌زاده در دواثر اوژنی گراند و دارالمجانین». *فصلنامه ادبیات تطبیقی*. سال ششم. شماره ۲۴. صص ۶۳-۸۹.
- الخوری طوق، جوزیف. (۱۹۹۱). *موسوعه میخائیل نعیمه*. چاپ اول. بیروت: دارنوبلیس.
- دستغیب، عبدالعلی. (۱۳۵۶). *نقد آثار محمدعلی جمال‌زاده*. تهران: چاپار.
- دهباشی، علی. (۱۳۹۲). *یکی بود یکی نبود*. چاپ دوم. تهران: نشر سخن.
- رسولی، حجت و بختیاری، پریسا. (۱۳۹۱). «بررسی تطبیقی داستان‌های کوتاه منفلوطی و جمال‌زاده». *پژوهشنامه نقد ادب عرب*. شماره ۶. صص ۸۷-۶۵.
- روحبخشیان، عبدالحمید. (۱۳۷۸). «پیدایش رمان فارسی». *فصلنامه نامه فرهنگستان*. شماره ۱۳. صص ۱۴۸-۱۳۹.
- روزبه، محمدرضا. (۱۳۸۷). *ادبیات معاصر ایران*. چاپ سوم. تهران: نشر روزگار.
- السید، شفیق. (۱۹۷۴). *میخائیل نعیمه، منهجه فی النقد و الأدب*. قاهره: دارالفکر العربی.
- شمسی، طاهره. (۱۳۹۱). «جمال‌زاده و گی دو مویاسان، بررسی تطبیقی دو داستان ویلان و ویلان‌الدوله». *فصلنامه علمی - پژوهشی نقد ادبی*. سال ۵. شماره ۱۹. صص ۱۷۶-۱۵۷.
- طاهری، حمید و غفوریان، مریم. (۱۳۹۴). «بررسی تطبیقی عناصر داستان حجاب منفلوطی و رجل سیاسی جمال‌زاده». *فصلنامه لسان مبین*. سال ۶. شماره ۲۰. صص ۱۳۸-۱۵۱.
- عبداللهیان، حمید. (۱۳۸۱). *شخصیت پردازی در داستان معاصر*. تهران: انتشارات آن.
- الفاخوری، حنا. (۱۳۸۰). *تاریخ الادب العربی*. چاپ دوم. تهران: نشر توس.
- فتوحی، محمود. (۱۳۹۰). *سبک شناسی نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها*. تهران: سخن.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۷۳). *درباره ادبیات و نقد ادبی*. ج ۲. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- کامشاد، حسن. (۱۳۸۴). *پایه‌گذاران نثر جدید فارسی*. تهران: نشرنی.
- مشتاق‌مهر، رحمان و کریمی قره‌بابا، سعید. (۱۳۸۷). «روایت‌شناسی داستان‌های کوتاه محمدعلی جمال‌زاده». *نشریه زبان و ادب فارسی*. سال ۵۱. شماره مسلسل ۲۰۷. صص ۱۶۱-۱۳۵.
- معرفت، شهره و عباسی، حبیب‌الله. (۱۳۹۳). «مقایسه تحلیلی تطبیقی عنوان یکی بود یکی نبود جمال‌زاده و الوثبه الأولى محمود تیمور». *لسان مبین*. سال ۵. شماره ۱۵. صص ۱۲۰-۱۰۱.
- مهدوی مهر، زهرا. (۱۳۹۷). *ترجمه کان ما کان*. تهران: انتشارات دارالهدایه.
- میرصادقی، جمال. (۱۳۷۶). *ادبیات داستانی*. تهران: سخن.
- میرعابدینی، حسن. (۱۳۸۷). *صد سال داستان‌نویسی*. چاپ دوم. تهران: نشر چشمه.
- نعیمه، میخائیل. (۱۹۸۳). *فی الغربال الجدید*. چاپ سوم. بیروت: مؤسسه نوفل.
- نعیمه، میخائیل. (۱۹۸۵). *دروب*. چاپ هشتم. بیروت: مؤسسه نوفل.
- نعیمه، میخائیل. (۱۹۸۹). *احادیث مع الصحافه*. چاپ دوم. بیروت: مؤسسه نوفل.

- نعیمه، میخائیل. (۱۹۸۸). *کان ماکان*. چاپ پنجم. بیروت: مؤسسه نوفل.
- هاجری، حسین. (۱۳۸۱). «نمود مدرنیسم دررمان فارسی». *فصلنامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز*. دوره ۴۵. شماره ۱۸۵. صص ۱۶۷-۱۴۳.
- همایون کاتوزیان، محمدعلی. (۱۳۸۲). *جمال زاده و جمال زاده شناسی*. تهران: شهاب.
- یونسی، ابراهیم. (۱۳۵۳). *هنر داستان نویسی*. تهران: انتشارات امیرکبیر.

